Geen einde in zicht aan zinvolle innovaties in watersector?

Het eind vorig jaar verschenen rapport 'Een wereld om water' van het NWP en CUR heeft emeritus hoogleraar Gatze Lettinga van de Wageningen Universiteit in de pen doen klimmen. Onderstaand zijn reactie en pleidooi voor een open discussie in dit vaktijdschrift over een aantal wezenlijke zaken waarmee de watersector wordt geconfronteerd.

Algemeen heerst de opvatting in leidinggevende kringen dat 'innovatie' het geëigende instrument is om de dynamiek, de economische groei, er in te houden. In de onlangs gepubliceerde visie 'Een wereld om water', een document opgesteld door spelers uit alle geledingen van de Nederlandse watersector (beleidsmakers, managers, specialisten en wetenschappers), wordt gesuggereerd dat van een duurzame innovatie-economie sprake kan zijn, ook binnen de watersector. Men oppert zelfs dat een "versnellen van de innovatiecyclus" in plaats van een "rekken van de levenscyclus" zou moeten worden nagestreefd.

Cor Roos, verwijzend naar dit rapport, stelt in zijn column in H_2O van 27 januari jl. dat innovatie een "toverwoord" is. Weliswaar wordt in het document ook gesteld dat het mondiaal gezien in de sector in essentie gaat om de cruciale (duurzaamheid)vraag "hoe te zorgen voor een duurzaam beheer van water en voor een goede sanitatie, alsmede van een duurzame, ecologisch en maatschappelijk haalbare en gewenste toegang voor alle wereldbewoners tot voldoende veilig en gezond drinkwater", maar verreweg eerste prioriteit krijgt bevordering van de business voor Nederland BV. De watersector is niet voor niets door het Nationale Innovatieplatform aangewezen als één van de sleutelgebieden waarop groei mogelijk wordt geacht. De aanzienlijke kennis binnen de watersector, zowel van zeer geavanceerde complexe en dure, als van relatief eenvoudige en goedkope concepten en processen/methoden, moet te gelde worden gemaakt. Het Nederlandse marktaandeel op mondiale schaal moet substantieel worden uitgebreid, en dat begint - zo stelt men - bij innovatie.

Duurzame verandering in de watersector

Men acht het nodig dat ruimte wordt gemaakt voor een "nieuw leiderschap", onder meer vanwege de dikwijls grote belangentegenstellingen tussen de verschillende actoren in het veld. Geprobeerd zou moeten worden een duurzame verandering van de Nederlandse watersector van de grond te krijgen, conform een voorgesteld integraal sturingsconcept, dat is gebaseerd op een in samenhang aansturen van toekomstbeeld, transitiepad en innovatieproces. Men heeft het over een Cyclisch Innovatie Model (CIM) dat een systeem van veranderingsprocessen voorstelt met vier creatieve kernen van verandering: wetenschappelijk onderzoek, technologieontwikkeling, productvernieuwing en markttransities. En daartussen zouden dan weer cycli functioneren, die er voor zorgen dat de veranderingsprocessen in de knooppunten elkaar onderling beïnvloeden, te weten inspireren, corrigeren en aanvullen. Hierdoor zou dan een dynamisch systeem van gekoppelde cycli ontstaan.

Het is moeilijk te vatten, een spel met woorden en begrippen. Maar waar het hoe dan ook om gaat, is het marktdenken beter te ontwikkelen en gedurfde ondernemingsactiviteiten aan te moedigen, opdat men elkaar voortdurend de bal wil toespelen. Zo kunnen we met elkaar als Nederland Water B.V. de rest van de wereld in slimheid aftroeven. We weten dat soortgelijke boodschappen door beleidsmakers en politici met betrekking tot alle mogelijke gebieden in andere geïndustrialiseerde landen worden gedaan. We zitten allemaal met hetzelfde probleem, de allerslimste proberen te zijn! Daarvoor zou een superieur leiderschap nodig zijn, maar waar dat vandaan te toveren?

Een nooit eindigende opeenvolging van innovaties?

Zolang er mensen rondlopen zal sprake blijven van een doorgaand proces van vernieuwing, althans wat betreft het totale maatschappelijke gebeuren. Men stelt dat innovatie geen begin en geen einde kent, ontdekkingen creëren nieuwe ontwikkelingen, successen nieuwe uitdagingen en mislukkingen nieuwe inzichten. Het is een opeenstapeling van waardecreatie die blijft doorgaan: economische groei en maatschappelijke waarde worden voortdurend aangejaagd. En dat zal, suggereert men in de visie, uiteindelijk iedereen te goede komen. Maar in hoeverre we er op mogen rekenen dat geen einde komt aan maatschappelijk zinnige innovaties binnen allerlei deelgebieden van sectoren is zeer de vraag, en of we dat, afgezien van de direct belanghebbenden, dan moeten betreuren nog meer. Het zou maatschappelijk gezien toch heel goed zijn wanneer we binnen afzienbare termijn zouden kunnen zeggen: "Op de gebieden drinkwatervoorziening, afval(water) inzameling en behandeling, waterkwaliteitsbeheer zijn we uitontwikkeld." Kan de kwaliteit van het drinkwater nog beter? Onderzoekers van diverse kennisinstellingen werkzaam op watergebied hebben hieraan decennia lang met grote inzet en invitiviteit gewerkt en doen dit - voor zover daartoe in staat gesteld - nog steeds. Hoe versnipperd en weinig vraag/behoeftegedreven het wetenschappelijk onderzoek en de technologieontwikkeling op deze gebieden volgens de opstellers van de visie dan ook mag zijn geweest. Ideeën zijn er ten over, ook gekke mogen een kans krijgen. Volgens de visie zouden er prachtige technische producten worden gemaakt waaraan helemaal geen behoefte is, dat wil zeggen die geen toegevoegde waarde opleveren. Wetenschap moet op de markt worden gebracht en het in de visie gepresenteerde CIM laat zien hoe dat kan!

De belangen van de burgerij

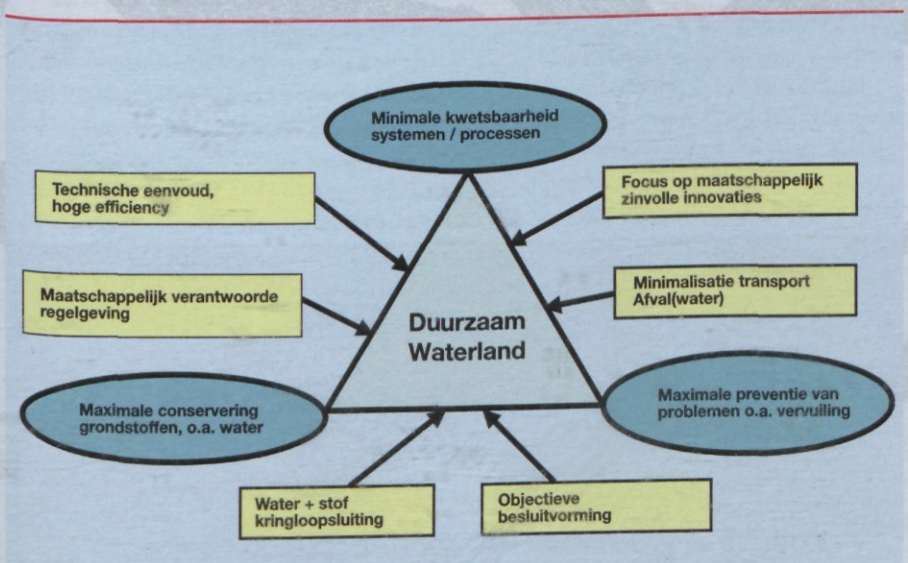
De burgers - die in de regel de rekeningen krijgen gepresenteerd - hebben uiteraard weinig behoefte aan innovaties die uitsluitend het aanjagen van business beogen. In tegendeel, deze categorie innovaties leidt in de regel alleen maar tot een uitzichtloze verdere schaalvergroting, gebruik van steeds complexere systemen, tot een grotere kwetsbaarheid, hogere kosten, om maar niet te spreken van kapitaalvernietiging.

Op het gebied van de drinkwaterbereiding en van de afval(water)inzameling, transport en behandeling zijn we mijns inziens bijna op dat punt aangekomen. Aan de enorme - lang niet altijd zo zinvolle - investeringen die in het publieke domein decennialang zijn gedaan, zeer lucratief voor de civieltechnische bouwwereld, mag best eens paal en perk worden gesteld. De publieke sanitatiesector kan een voorbeeld nemen aan wat in de private industriële sector is gebeurd met betrekking tot genomen milieumaatregelen. Die zijn dikwijls heel wat economischer, veel meer gericht op zelfvoorziening, en vooral ook duurzamer. Voor zover onderzoekers, ondernemers en beleidsmakers van mening zijn dat nog tal van maatschappelijk zinvolle innovaties mogelijk zijn, moeten ze dat (de zinnigheid) aan de burgerij in eenvoudige taal duidelijk kunnen maken. Het beste zou zijn dit soort zaken voor te leggen aan een groep belangeloze objectieve deskundigen uit het veld, niet specialisten of beleidsmakers uit het eigen wereldje, want die zijn - hoe integer ze ook mogen zijn - onvoldoende belangeloos. De samenleving heeft niets aan fraaie luchtkastelen of aan verdere marginale verbeteringen van de kwaliteit van oppervlaktewateren.

Wanneer we op een bepaald gebied uitontwikkeld zullen zijn, betekent dat einde verhaal innovatief onderzoek en einde implementatie van allerlei dure nieuwigheden. De gemeenschap kan de beschikbare (altijd) schaarse middelen dan aan maatschappelijk zinniger zaken besteden. Daar zal niemand wat op tegen kunnen hebben. Juist op genoemde terreinen van de watersector zouden we binnen afzienbare tijd 'klaar' kunnen zijn. We beschikken daartoe, zeker ook in Nederland, over tal van op zich goed functionerende methoden en concepten, zeer dure geavanceerde grootschalige zowel als relatief eenvoudige, robuuste en duurzame.

Met conceptuele verandering op weg naar meer duurzaamheid

Voor het realiseren van een duurzamere samenleving, iets wat vrijwel iedere politicus en beleidsmaker beweert noodzakelijk te vinden, is het essentieel dat juiste keuzes worden gemaakt, voor de lange termijn, dat betekent met name goede keuzes met betrekking tot concepten, omdat die moeilijk zijn terug te draaien. Wat betreft methoden en technologie zou de keuze moeten vallen op die welke technische eenvoud paren met preventie van vervuiling, minimalisatie van transport, robuustheid, valorisatie van afval en kringloopsluiting. Hierop zijn de afgelopen decennia grote vorderingen gemaakt bij tal van afzonderlijk industrieën. Er liggen enorme mogelijkheden voor toepassing in woonwijken en gebouwen, zoals flats, scholen en hotels. Veel van de benodigde methoden liggen min of meer al 'klaar' op de plank, maar er valt op dat gebied ook nog het nodige te ontwikkelen en te verbeteren. En daaraan wordt gelukkig hier in Nederland ook wel aandacht besteed. Er liggen kansrijke mogelijkheden wanneer over grenzen van aanpalende sectoren wordt heengekeken, zoals overigens ook in de visie is gesteld. Er zou bijvoorbeeld kunnen worden geprobeerd te komen tot valorisatie van afvalstoffen, zoals door stimulering van de ontwikkeling van urbane landbouw met daarin hergebruik van uit afvalstoffen gewonnen producten. Dit leidt tot regionale kringloopsluiting, tot een hogere mate van zelfvoorziening. Op de resultaten van dat onderzoek behoeven we geen decennia te wachten; wanneer we het zelf laten liggen komen ze wel tot ons vanuit landen als India en Brazilië. Het grote probleem is 'de implementatie'! Beleidsmakers zijn zeer bedacht van gebaande wegen (concepten) af te wijken, durven/willen veelal geen enkel risico lopen door zaken eens radicaal anders aan te pakken. De samenleving is vergeven van allerlei gevestigde - vooral op eigen overleving (duurzaamheid) uit zijnde - structuren; ze vormen bijna onneembare obstakels op de weg naar een duurzamere samenleving, voor de daarvoor noodzakelijke conceptuele doorbraken. Beleidsmakende instanties zijn dikwijls wel relatief gemakkelijk bereid om allerlei innovatief onderzoek of zelfs de implementatie van hieruit voortkomende nieuwigheden te honoreren, mits die maar betrekking hebben op bestaande algemeen toegepaste concepten en methoden. Ook al bieden ze nauwelijks of geen maatschappelijke meerwaarde. In de watervisie wordt gerept over een noodzaak van een "verhoging van de innovatiecyclus", de kar moet rollende blijven. Er wordt dan ook alles aan gedaan om te blijven innoveren. Een heel probaat middel hiervoor - volgens de visie: "aanjager van innovatie bij publieke instellingen" is wet en regelgeving. Inderdaad worden regels en normen voor volksgezondheid, verkeers- en brandveiligheid, milieukwaliteit tot in het absurde aangescherpt, men lijkt het scenario van nul-risico na te jagen en paradijselijke toestanden voor het waterig milieu te verwachten. Overtrokken aandacht voor veiligheid en risico's volgens Cor Roos in zijn column in de uitgave van H_2O van 23 december 2005. Een recent voorbeeld is de implementatie van de Kaderrichtlijn Water. Het zal weer tal van investeringen in zuiveringstechnieken vergen, maar over de mogelijkheden van preventie van de problemen wordt nauwelijks gerept (zie H_2O nr. 2 pagina 37 - 39).

Conclusies

Na te streven innovaties, op welk gebied dan ook, zouden primair gericht dienen te zijn op verbetering van het welzijn, het leefmilieu van de burger op mondiale schaal. Vrijwel iedereen zal dit wel onderschrijven. In het document 'Een wereld om water' wordt weliswaar onderkend dat het op watergebied om deze cruciale zaak gaat, maar men ziet innovatie toch primair als het instrument om een verbetering van de marktpositie van Nederland B.V. te realiseren; innovaties moeten vooral ten goede komen aan onze economische groei. Aangezien eenzijdig op groei gerichte innovaties veelal leiden tot de ontwikkeling en implementatie van complexere en grootschaligere dure systemen, moet worden gevreesd dat we hiermee eerder de weg opgaan van minder dan van meer duurzaamheid. Bovendien zal het veelal ook leiden tot een grotere kwetsbaarheid op het terrein van sanitatie. Om aan deze ontwikkeling een halt toe te kunnen roepen, zou op één of andere manier de beslissingsbevoegdheid met betrekking tot wezenlijke investeringen in de publieke en semi-publieke sector veel meer bij de burgerij moeten terechtkomen, bij een 'superieur onafhankelijk leidersschap', in ieder geval veel minder bij het op deze gebieden gevestigde - dus belanghebbende - consortium van bedrijven, onderzoeksinstituten, waterkwaliteitsbeheerders en dergelijke. Het lijkt onhaalbaar, maar toch. Pas nadat op een veel belangelozer manier beslissingen worden genomen, mag enig optimisme worden gekoesterd dat zeer dure, kwetsbare en nauwelijks duurzame concepten en methoden van milieuzorg zullen moeten wijken (worden vervangen of niet meer geïmplementeerd) voor duurzame, robuuste, op preventie en afvalvalorisatie gerichte methoden. Met name voor de bevolking in de Derde Wereld zou dat een zegen zijn en daarmee ook voor die in de rest van de wereld. ¶

'Een wereld om water' van het Nederlands Water Partnership en CUR (kennisnetwerk voor civiele techniek), november 2005, 55 pagina's.

G. Lettinga
emeritus hoogleraar aan
Wageningen Universiteit